

JOSEP COSTA *PICAROL*
VIDA I OBRA



La caricatura

La caricatura -terme d'origen italià que significa exagerar- té la voluntat, amb la identificació i l'exageració, de mostrar els defectes socials i corregir els vicis de la humanitat. El sarcasme, la ironia, el cinisme i la sàtira són formes del riure. Un intel·ligent domini del riure i l'habilitat tècnica fan que els caricaturistes ploma en mà prenguin la seva lluita particular vers la crítica social.

Dins d'aquest art, els Països Catalans es caracteritzen per la seva singularitat i extraordinària aportació tant pel que fa a quantitat com a qualitat. El període que va de 1900 a 1936 és excepcionalment fecund pel que fa a la proliferació i continuïtat de publicacions a Catalunya, que presenta la seva pròpia evolució històrica, i en destaquen publicacions com *La Campana de Gràcia*, *L'Esquella de la Torratxa*, *Papitu*, *Cu-Cut*, *La Tralla* o *El Be Negre*.

L'AUTOR

Cronologia

1876 El 7 de juny Josep Costa Ferrer neix al domicili familiar del carrer de Sant Telm d'Eivissa.

1888 La família Costa es trasllada a viure a Mallorca.

1896 La família Costa es trasllada a viure a Barcelona.

1897 A partir del 30 de setembre es comencen a publicar el seus dibuixos al setmanari *La Tomasa*.

1900 Forma part d'un grup d'artistes anomenat *Cova Artística*, amb Lluís Bagaria, Rafael Martínez Padilla, Joan Ventosa, Eugeni d'Ors, Ferrer, Pérez Porcel, Smith, Ramon Raventós, Borrell Nicolau, Martínez Sierra i Picasso.

A fi de recaptar fons per a la construcció del monument al general Vara de Rey a Eivissa, aporta un dibuix del qual es va fer la tirada d'un segell.

1901 Viatge amb Lluís Bagaria a l'illa de Mallorca.

1902 Del 2 de gener al 29 de desembre es publiquen els seus dibuixos a *¡Cu-Cut!*

Del 27 de març al 21 de desembre es publiquen els seus dibuixos a *El Rector de Vallfogona*.

El 17 d'abril es publica el seu darrer dibuix a *La Tomasa*.

1903 El 26 de juny es publica el seu primer dibuix a *L'Esquella de la Torratxa*, el primer també signat amb el pseudònim *Picarol*.

L'11 de juliol es publica el seu primer dibuix a *La Campana de Gràcia*.

Comença a participar a les tertúlies de la *Librería Española* dels López.

El 3 de juliol tanca la cerveseria *Els Quatre Gats*, on es reunia amb els joves artistes del moment: Mir, Manolo, Vilumara, Opisso, Rafael Martínez Padilla, Isidre Nonell, Canals, Usó, Vidal Ventosa, Pichot, Picasso i, especialment, Santiago Rusiñol i Ramon Casas.

1904 Comparteix taller al carrer Valdonzella de Barcelona amb els seus amics Ventosa, Padilla i Bagaria.

Comença a dibuixar l'*Almanac de L'Esquella de la Torratxa* (1904-1932).

El 4 de novembre es casa a l'església parroquial de Santa Coloma de Centelles amb Modesta Gispert i Vilardebó.

1905 Comença a dibuixar a l'*Almanac de La Campana de Gràcia* (1905-1925).

Il·lustra el llibre *Resurrección de Don Quijote*, de P. Valbuena.

El 13 de gener el seu germà Lluç Costa es bat en un duel en el qual resulta greument ferit. A conseqüència d'aquest fet la seva família es trasllada a Centelles.

1907 Naixement de la seva primera filla, Margarida.

1908 Mor el seu germà Lluç Costa, a causa de les ferides del duel a pistola que havia tingut lloc tres anys abans a Mallorca.

1910 Naixement del seu segon fill, Josep Maria.

1912 A l'agost viatja a Eivissa amb Santiago Rusiñol i comencen les seves excavacions arqueològiques a l'illa, les quals es varen prolongar fins a l'any 1916.

1913 El 21 de març apareix per primera vegada, a *L'Esquella de la Torratxa*, el personatge del "Senyor Esteve".

Publica algun dels seus dibuixos i escrits a l'*Heraldo de Ibiza*.

1914 Possibles col·laboracions a diverses publicacions europees, com *L'Asino*, de Roma.

El mes de juny exposa al Palau de Belles Arts de Barcelona les peces trobades a les excavacions de l'illa d'Eivissa.

Publica algun dels seus dibuixos i escrits a *Diario de Ibiza*.

1915 Participa al seu primer establiment d'antiguitats, anomenat "La Vicaria" i situat al carrer Banyes Nous de Barcelona.

Publica algun dels seus dibuixos i escrits a *El Resumen de Ibiza*.

El juliol surt anunciada a *L'Esquella de la Torratxa* la publicació del llibre antigermànic *Kultur: Antología bárbara de los tiempos modernos*, il·lustrat per Picarol i amb text de Rusiñol.

1916 Exposa els seus dibuixos al *Primer Saló d'Humoristes* de Barcelona, inaugurat el mes de gener.

Ofereix la seva col·lecció de peces trobades a les excavacions d'Eivissa al Museu Arqueològic de Barcelona, que no accepta l'ofertament per no disposar de fons.

1917 Participa a l'*Exposició d'Art en favor dels voluntaris espanyols* del bàndol aliat durant la Primera Guerra Mundial.

1919 Fa donació de les peces trobades a les excavacions al Museu Arqueològic d'Eivissa i al Museu Arqueològic de Barcelona.

Naixement del seu tercer fill, Antoni.

1920 El 25 de maig surt, a *L'Esquella de la Torratxa*, la notícia que Josep Costa ha rebut un obsequi del mariscal J. Joffre en agraïment als seus dibuixos en defensa de la causa francòfila durant la Primera Guerra Mundial.

Obre el seu propi negoci d'antiguitats, associat amb el seu amic Carvajal, al carrer del Call de Barcelona.

Comencen els seus viatges constants, sobretot a París, per anar a les subhastes d'art i mobiliari.

1921 Viatge a València amb el seu amic Joaquim Folch i Torres per participar en una subhasta d'antiguitats.

1922 Es publica algun dels seus dibuixos i escrits a la revista *Baleares* de Mallorca.

1925 Dibuixa el seu darrer *Almanac de La Campana de Gràcia*.

Del 2 al 9 d'octubre es publiquen els seus dibuixos a *La Rambla*, de Barcelona.

1926 Es comença a publicar, sempre esporàdicament fins al 1936, algun dels seus dibuixos a *El Día*, de Palma.

1927 Viatja a Chicago on, amb el seu amic Argelles, instal·la un negoci d'antiguitats anomenat "Spanish Shop. Argelles & Costa".

Entra en contacte amb la publicació *Chicago Tribune*, on fa arribar alguns dibuixos.

És guardonat per la *Societat de Dibuixants Mundials*, tant a Chicago com a Filadèlfia.

Alguns dels seus dibuixos arriben a la publicació *Frivolidad*, de Mèxic.

Després de vuit mesos d'estada a Chicago torna definitivament a Catalunya.

1928 L'1 de desembre s'inauguren les *Galeries Costa* a Palma.

1929 Fixa la seva residència a Mallorca.

Comença a organitzar les exposicions de les *Galeries Costa* de Palma.

Edició de *Mallorca. Guía Gráfica Costa*.

1930 Organització de les exposicions a les *Galeries Costa* de Palma, en les quals comencen a mostrar la seva obra artistes eivissencs.

1931 Arran de la mort del seu amic i director de la *Librería Española* Antoni López, decideix no enviar més dibuixos als setmanaris de la llibreria.

El 16 de juny és l'enterrament del seu amic Santiago Rusiñol; Costa hi acompanya Ramon Casas.

El 24 de desembre surt el seu darrer dibuix publicat a *La Campana de Gràcia*.

El 28 de desembre el Club de Regates de Palma li dedica un homenatge.

1932 Dibuixa el seu darrer *Almanac de L'Esquella de la Torratxa*.

Comença el seu interès en els projectes d'urbanització de l'illa de Mallorca.

1933 El mes de gener compra una finca situada a l'indret anomenat ses Puntetes, a Mallorca.

Comença el seu projecte d'urbanització del que anomena "Cala d'Hort", en record d'una cala d'Eivissa, i que aviat esdevé "Cala d'Or".

Viatge a Eivissa, on es troba amb el pintor Médard Verburgh a qui exposa el seu projecte d'urbanització de Cala d'Or. Verburgh viatja a Mallorca per visitar els terrenys i decideix participar a l'empresa.

Es publica algun dels seus dibuixos a *La Nostra Terra*, de Palma.

El 29 de desembre surt el seu darrer dibuix publicat a *L'Esquella de la Torratxa*.

1934 "Invasió dels belgues" a la urbanització de Cala d'Or, a Mallorca.

1935 Josep Costa, amb les seves galeries, s'ha convertit en un dels principals marxants d'art del país.

1936 Edició d'*Ibiza. Guía Gráfica Costa*.

Quan esclata la Guerra Civil Josep Costa es troba, amb la seva família, a Mallorca.

1939 Es dedica a la taxació de col·leccions d'art i comença a assessorar grans col·leccions com la de Ròmul Bosch, Santiago Espona i Joan March.

1940 És l'encarregat de les obres i de la decoració del Palau March de Palma junt amb l'arquitecte Lluís Gutiérrez Soto i el pintor Josep Maria Sert.

1948 Inicia l'edició de la col·lecció "La Pintura Mallorquina en el Siglo XIX".

1960 Comença a publicar les seves memòries a *Santanyí*.

1971 El 9 de desembre Josep Costa Ferrer mor a Palma.

Josep Costa, dibuixant

Josep Costa va néixer a Eivissa el 1876, fill de Lluç Costa i Navarro i Maria Ferrer Prats, tots dos naturals d'Eivissa. Era el segon de quatre germans i va passar la seva infància en aquesta illa fins a l'any 1888, quan la família es va traslladar a Mallorca. Va fer els cursos de Batxillerat al Pont d'Inca i, posteriorment, va estudiar a l'Escola de Belles Arts de Palma. **¡Error! Marcador no definido.** Ja a Barcelona –l'any 1896–, va començar els estudis d'arquitectura, que decidí abandonar de seguida per dedicar-se a dibuixar. **¡Error! Marcador no definido.** Les seves col·laboracions més importants com a il·lustrador varen ser –de manera simultània– als setmanaris *L'Esquella de la Torratxa* i *La Campana de Gràcia* on va començar a dibuixar el 1903 i on es va distingir per les seves caricatures polítiques i socials d'un fort contingut irònic i satíric.

Josep Costa va signar els seus dibuixos com *Costa* i, en certes ocasions, també amb el dibuixet d'un picarol o els pseudònims de *Sancho* i *Caray d'H.* Però, ja a partir de 1903, farà servir a *L'Esquella de la Torratxa* el seu pseudònim més característic, *Picarol*, que va mantenir al llarg dels gairebé trenta anys de la seva trajectòria com a dibuixant.

Josep Costa va desenvolupar un estil propi en la caricatura política i va crear un personatge d'una gran transcendència a Catalunya: el "Senyor Esteve", que suposa l'aparició d'un tipus simbòlic ridiculitzador de la burgesia catalana.

Josep Costa i l'arqueologia

Josep Costa participava ben sovint a les tertúlies de la *Librería Española*, on va establir una forta amistat amb Santiago Rusiñol i, l'any 1912, visitaren tots dos Eivissa per iniciar una sèrie d'excavacions arqueològiques.

Ja a les primeres excavacions de Josep Costa es trobaren tota mena d'objectes arqueològics, en la seva major part procedents de la necròpolis del puig des Molins i també d'algunes peces de s'illa Plana i de l'anomenat jaciment des Culleram, col·leccions que varen ser exposades al Palau de Belles Arts de Barcelona durant el mes de juny de 1914.

En l'actualitat les troballes arqueològiques de Josep Costa es poden trobar en exposició permanent a la sala XIV del Museu Arqueològic de Barcelona, al

Museu de Valldemossa de Mallorca i al Museu Arqueològic d'Eivissa.

Josep Costa, col·leccionista d'antiguitats i l'experiència americana

Arran de les experiències arqueològiques, Josep Costa va començar l'afecció per les antiguitats, la qual cosa el va portar a fundar diversos negocis a partir de l'any 1915. En destaca l'establiment d'antiguitats *Spanish Shop. Argelles & Costa* que va fundar amb el seu amic Argelles l'any 1927 a Chicago, on va romandre durant vuit mesos fins que decidí tornar a Barcelona.

Les Galeries Costa de Mallorca

L'1 de desembre de 1928 es va inaugurar a Mallorca les *Galeries Costa*, establiment que va mantenir una activitat ininterrompuda durant més de quaranta-vuit anys. La galeria s'encarregava principalment d'organitzar exposicions dels diferents artistes que passaven per l'illa. Josep Costa fou mecenes dels joves pintors del moment i la seva galeria va suposar un important trampolí per a molts dels artistes eivissencs, com Narcís Puget, Josep Tarrés, Palau, Tur de Montis i Antoni Marí Ribas. També es va promocionar des d'aquesta galeria l'anomenada "Escola de Mallorca", de la qual formaven part Enric Ochoa, Minocci, Joan Pizá, Llorenç Cerdà, Macedonski, Erwin Hubert i Jacob Sureda.

Les *Galeries Costa* foren un autèntic fenomen sociocultural a la Mallorca dels anys trenta, quaranta i cinquanta. Josep Costa orientava, regalava llibres, guies i mapes, ofería els seus arxius i es preocupava de trobar habitatge o advocat, si calia, a tothom que passava per l'establiment.

Josep Costa, fundador de Cala d'Or

A partir de l'any 1933, i donat l'interès de Josep Costa pels projectes d'urbanització de Mallorca, va iniciar la compra d'una finca anomenada ses Puntetes. El mateix Costa va dissenyar el plànol de la urbanització i la va anomenar Cala d'Hort, recordant amb aquest nom una de les cales d'Eivissa que més li agradaven. Però amb l'ús, el nom va derivar en Cala d'Or, tal com avui és coneguda. El projecte de Costa va fer que, arquitectònicament, la cala tingués el segell particular del que anomenava com a "estil eivissenc" i es va

dedicar personalment a fomentar el caràcter eivissenc de l'indret fins als seus darrers anys.

Una personalitat polifacètica

Encara cal afegir una important aportació de Josep Costa, com ara l'edició d'unes de les primeres guies turístiques modernes de les Balears: *Mallorca. Guía Gráfica Costa* (1929), i *Ibiza. Guía Gráfica Costa* (1936). Es va encarregar de la seva difusió i de la seva traducció a diferents idiomes, per la qual cosa podem afirmar que Josep Costa va intervenir de manera molt rellevant en l'impuls turístic que varen experimentar aquestes illes a partir dels anys trenta. Gràcies als seus coneixements com a col·leccionista d'art i antiquari, també va ser un expert en obres d'art, la qual cosa feia que viatgés constantment per tal de participar a les subhastes més importants d'arreu i que es dedicés esporàdicament a la taxació de col·leccions d'art. Va assessorar grans col·leccions, com les de Ròmul Bosch, Joan March i Santiago Espona. I, entre els anys 1940 i 1945, fou l'encarregat de les obres i la decoració del Palau March de Palma, al costat de l'arquitecte Lluís Gutiérrez Soto i el pintor Josep Maria Sert.



Anàlisi tècnica i evolució estilística

La producció de Josep Costa presenta una evolució tècnica i estilística ben marcada en tres etapes, que en resum presenten els següents trets característics:

1. Inicis i contactes amb la tradició (1897-1904):

- Construcció en forma d'auques a partir d'imatges d'actualitat.
- Influència de la tradició francesa: Charles Philipon (rei amb cap de pera), Emmanuel Poiré (Caran d'Ache) i Forain.
- Ploma negra amb tocs de blanquet.
- Detallisme: atenció als rostres.
- Traç de línia fina i uniforme, amb aplicació d'ombres.

2. Consolidació d'un estil personal (1905-1914):

- Rarament conserva trets formals de la imatgeria popular catalana de les estampes i del romanç, introduint formes pròpies.
- Manté contactes amb la tradició europea (*Metamorphosis by stages*) només de forma molt puntual.
- Aparició del personatge "Sr. Esteve", en la mateixa línia d'altres grans personatges europeus com "Robert Macaire", de Daumier; "Thomas Vireloque", de Gavarni, i "Joseph Prudhomme", de Monnier. El seu "Sr. Esteve" va aparèixer el 21 de març de 1913, per la censura. El propi autor explica que el seu personatge no té res a veure amb el de Rusiñol, donat que el seu representa tots els defectes i els vicis de la burgesia, amb el comportament social hipòcrita i el pensament purità conservador que la caracteritza.
- Diversificació dels recursos: ploma negra, pinzell, blanquet, aiguada, llapis i tintes de colors.
- Síntesi d'execució.
- Màxim efecte de realisme.

3. Madura i darreres aportacions (1915-1933):

- Estil lliure amb predomini dels contorns i colors només aplicats de manera puntual.
- Dibuix amb canya i pinzell amb ploma negra i tocs d'aiguada.
- Rapidesa d'execució.
- Màxim esperit sintètic.
- Traç de línia molt marcada, sense cap ombra.
- Composicions lliures d'enquadraments variables i mides molt irregulars.

Etapes temàtiques i inventari ideològic

Tot i declarar-se expressament apolític, el conjunt de la producció de Costa presenta una coherent evolució ideològica, sempre manifestant el seu suport vers l'opció del catalanisme republicà d'esquerres i decididament prenent partit a favor de causes concretes. Així, veiem que els seus dibuixos presenten la imatge més positiva imaginable reflectida en la *Unió Republicana* (1905), la *Solidaritat Catalana* (1906) i, posteriorment, la *Mancomunitat de Catalunya* (1914). També es mostra a favor dels aliats a la Primera Guerra Mundial (1914-1918), i els seus dibuixos d'aquestes dates segueixen de forma permanent l'evolució del procés bèl·lic. Més endavant, prendrà partit del costat d'*Acció Catalana* (1922-1936) i *Esquerra Republicana de Catalunya* (1931), amb Francesc Macià com a líder. I ja amb l'arribada de la Segona República (14 d'abril de 1931), els seus darrers dibuixos presentaran un president Manuel Azaña victoriós sobre serps i bestioles amenaçants.

Al costat contrari, i objecte dels seus atacs en forma de sàtira directa i corrosiva, les seves obres es mostren en contra del règim polític de la Restauració, sobretot del molt satiritzat Álvaro de Figueroa i Torres (comte de Romanones), paradigma del caciquisme i l'oligarquia parlamentària, i també contra el centralisme conservador de Maura i Silvela i el catalanisme dretà de *La Lliga*, amb Francesc Cambó i Prat de la Riba al seu front. La censura i repressió que va caracteritzar el període de la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1931) també s'hi veurà representada amb un irònic humor.

Els seus dibuixos presenten una de les imatges més aferrissadament antimonàrquiques i anticlericals del moment. La seva sàtira es dirigeix successivament contra Alfons XII (1874-1885); la regència de Maria Cristina (1885-1902), amb una crítica mordaç contra l'alternança del Partit Conservador liderat per Cánovas i el Partit Liberal amb Sagasta al seu cap, i la satiritzada figura d'Alfons XIII (1902-1931), amb Canalejas i Eduardo Dato primer i Primo de Rivera després, que a la fi es veurà obligat a partir cap a l'exili amb tota la seva monàrquica cort.

Els temes més representats a la seva obra són en primer lloc la política; en segon lloc les guerres i l'exèrcit; en tercer lloc la qüestió social; després la l'anticlericalisme i, de forma molt puntual, l'art i els artistes, caricatures i retrats, costumisme i esports.